

ORTUTAY PÉTER

IFJÚSÁGOM LEGSZEBB MADARA

*Szép szabadság!
Óh sehol sincs
e világon oly becses kincs,
mely tenálad nagyobb volna,
vagy tégedet kipótolna.*
(Csokonai)

Sokan ismerik Tennessee Williams amerikai drámaíró *Az ifjúság szép madara* című megrázó darabját. Két okból kifolyólag is ismerhetik. Először is azért, mert már játszották Pesten valamikor, nagy sikerrel, másodsor pedig legalább azért, mert Örkény István fordította. S olyan jól, hogy akár mondhatnánk azt is, hogy Örkény párbeszédei ebben a darabban jobbak, mint az eredeti. Hogy miről is szól a darab? Hát csak arról, hogy bármilyen keserű is az élet, de amíg az ember fiatal, az élet mindig szép. S főként azért szép, mert fiatalon még van ereje elvetni, megtagadni azt, ami szabadságát ellopja, gúzsba köti, életét megkeseríti. És ha megöregszik, vágyik oda, fiatalabb éveibe, vissza, mert úgy érzi, *valamit* ott felejtett, elmulasztott, nem kapott meg, vagy nem hozott magával, s így élete és harca nem válhatott teljessé. S ez a *valami* ifjúságának szép, talán a legszebb, madara volt és marad.

Nos, nekem 1956 októbere, novembere, a magyar forradalom két hete volt ifjúságom legszebb madara. Pedig csak áttételesen lehettem részese. Csak lélekben vehettem részt benne, mert hát akkoriban nem Magyarországon éltem, hanem „a gonosz birodalmában” (R. R. amerikai elnök kifejezése), mely gyönyörű és a világon páratlan forradalmunkat is vérbe fojtotta. A Szovjetunióban, a *mátuska* Ukrajnához csatolt felszabadított (értsd: anektált) Kárpátalján, annak is megyeközpontjában, Ungváron születtem és éltem. Szóval, egy olyan országban, mely nem volt más, mint egy hatalmas, villanyárammal is ellátott, sok, sok tízezer kilométereken át húzódó, szögesdróttal körülvett börtön, melyből szabadulni, vagy akárcsak rövid időre kikerülni szinte lehetetlennek tűnt: életem első külföldi útja húsz valahány évesen, valamikor a hatvanas években a csehszlovák szobranci látogatás volt, mely város futball-csapatával – alig 20 km-re Ungvártól – meccset játszottunk. És ott, Ungváron, következőképpen a

nagy SZU-ban voltam megvetett „*mágyár*”, gyári munkás, hős szovjet katoná, szénbányász, nyamvadt kis értelmiségi, *intyelligentyik*, meg miegymás, amit nem igazán szokott visszakívánni senki. De voltak barátok, szerelmek, sport, rock 'n' roll, egyetemista évek, és '56. Ami mind szép volt, nagyon szép, és persze felejthetetlen. Az ifjúság mind megannyi szép madara.

Hogy mit jelentett '56 akkoriban egy ungvári magyar kamasznak (14 éves voltam akkor), vagy az ottani magyaroknak általában, azt megpróbálom két apró, ezen eseménytől elvonatkoztatott történettel illusztrálni, melyet akár viccesnek is mondhatnánk, ha nem húzódna ott mögötte a szovjet valóság. És melynek lényegét, az anyagi és a szellemi alapját e két „tréfás” történet talán jobban mutatja, mint azok a borzalmak (kollektivizálás, iparosítás, nyomor, Gulág, üldözések, kivégzések stb.), melyekről szintén volt szerencsénk már egy s más hallani.

Első történet. Amikor hozzánk, pontosabban a szüleimhez jött látogatóba magyarországi rokon, ismerős, kolléga vagy turista, úgy ők, mármint a hozzánk látogatók, jó magyar szokás szerint elkezdtek panaszkodni, hogy nekik milyen nehéz odaát, mert nincs pénz, nem mehetnek minden éven külföldre, minden drága, és még egy Trabantot sem tudnak venni, értsük meg, micsoda borzalom. Édesapám hallgatta, nem szólt semmit, csak a végén, amikor a látogató panaszáradata megszűnt. Akkor meg azt mondta: „Fiam (lányom), tégy meg nekem egy szívességet. Szívesen megkínálnálak ezzel, azzal, de a frizsider üres. S az utóbbi időben már nehezemre esik mászkálni. Ezért adok neked tíz rubeltet (sic!), nagy pénz, és menj el helyettem ide a sarki *mágázinba* (boltba). És hozzál légy szíves két *bulocskát* (zsömleféleség), egy *pácska* (20 deka csomagolt) vajat, két kis *bánka* (üveg) tejfölt, valami felvágottat, ha csak *odesszkája* van, az is jó lesz, és ha szereted a sört, hát hozzál magadnak két üveg *Zsigulivszkáját* vagy bármilyet. Oké?”

Persze, szívesen, Elemér bácsi, volt a válasz.

A látogató ment, és úgy tíz perc múlva vissza is jött, kényelmetlenül feszengve, üres kézzel. „Elemér bácsi, mondta szinte sírva, nem vettem semmit. Semmi sincs a boltban. Üresek a polcok. Hogy lehet?”

Hát csak így! Válaszolta apám. De mi azért nem panaszkodunk. Mert minek?

Második történet. Vagy úgy tíz, tizenkét évig dolgoztam a magyar nyelvű ungvári *Kárpáti Igaz Szónál* mint fordító, újságíró. Balla László volt a főszerkesztő (áldassék a neve?!). Egyszer csak hívat Vladimir Miska bácsi főszerkesztő-helyettes, a párttitkár. Nagyúr volt egy párttitkár akkoriban, nagyon nagy, hisz tudják. No, gondolom, mi rossz fát tettem már megint a tűzre. Szoktam. Mármint rossz fát a tűzre tenni. Szóval, hívat Miska bácsi. Leültet és

azt mondja. „Te, ez a legutóbbi cikked arról a szocialista munkaversenyről a bútorgyárban. Egész jó, de tudod, hiányzik belőle valami, mint nálad mindig. Jól írsz, meg miegymás, szó se róla, de nem tudsz igazán hazudni. Azt őszintén, lelkesen kell, nem úgy, mint te, félvállról. Így sose lesz belőled igazán jó szovjet újságíró. Megmaradsz fordítónak.”

Ó, Miska bácsi. Egyik színfoltja, „szép madara” életemnek! Egy ungvári Hofi. Csak vicceit nem viccnek szánta.

E két kis történettel csak azt akartam illusztrálni, ha esetleg félreérthető voltam, hogy mi is jellemezte a nagy Szovjetuniót (a szocializmust, a kommunizmust: a lényegét) leginkább. Nem más, mint: az anyagi nyomor és a szellemi, ideológiai megátalkodottság, mely szerint tűzzel, vassal bizonyítandó, mert bizonyított, hogy ez a rendszer a legtökéletesebb a világon. Ha most nem, akkor majd lesz. Akkor is, ha nagyot kell hazudni, vagy mindig kell hazudni érte. Mert ott nincs, vagy nem lesz üres bolt, és az agy mosott ember, a homo szovjetikus mind egy szálig egyet akar: a fényes jövőt. Higgyétek el, mert ezt mi, becsületes kommunisták hazudjuk nektek. Őszintén, lelkesen. Aki mást mond, az ellenség, s azt börtönbe, diliházba kell csukni, a Gulágra kell küldeni, ki kell toloncolni.

És egy ilyen világnak a tőszomszédságában kitört egy '56. Hihetetlen, hogy merészel valaki fegyvert fogni egy birodalom ellen, melytől retteg a fél világ, és Amerika is! Egy mamutbirodalom ellen!

Elnyomás, megfélemlítés, a hazugságok sorozata ide vagy oda, megtörtént. Egy maroknyi nép fegyvert fogott a hazugság, a gonosz birodalma ellen. Vajon már akkor is tudta, hogy ha „a szörnyetegek nem is halnak meg fiatalon” (idézet T. W.-tól), de előbb-utóbb mégis csak meghalnak. Lesz valamikor még „*konyec, tovarisi*”. De valakinek döfnie kell ebbe a szörnyetegbe először. Anélkül bizony nem hal meg. Igen ám, csak senki se merte elsőnek megtenni a döfést. Sem a nagy Anglia, sem a még nagyobb Amerika. Csak a kis magyar Dávid. Fültövön is találta Góliátját úgy, hogy megroggyant a térde. Aztán rövid ötven évvel ezután ki is múlt ez a hatalmas Góliát. Ötven év! Semmi az a történelemben, kérem szépen.

Lakásunk, nem is tudom, hányadik szoba-konyhás albérletünk ott Ungváron, ahol öten laktunk gyerekek, plusz a szülők, a Csap felé vezető kockaköves Minajszkaja (Minaj) utca 7. sz. alatt volt található. Ablakunktól egy-két méterre három napig dübörögtek az orosz tankok Magyarország felé, rögtön 1956. október 23. után (nem november 4-én). Aludni sem lehetett. Nem tudtunk.

Számomra úgy kezdődött, hogy kora reggel, amikor megszólalt a Kossuth rádió, hallom, hogy Magyarországon ellenforradalom van. És a háttérből hallani lehetett a puskaropogást. Az „ellenforradalmárok” már a rádiót ostromolták.

És körülöttünk lebegni, terjedni, vibrálni kezdett valami mámorító, részegítő illat, mint a szerelemé. Fogni, tapintani lehetett. Szöges drótkerítés ide vagy oda, megcsapta az embert a szabadság levegőjének illata. És egyszerre jó lett bűdös *mágyárnak* lenni megint ennek tudatában még a Szovjetunióban is.

És megindultak a tankok megszámlálhatatlanul. Nemcsak a Minaj utca, hanem a vasúti szerelvények is vitték a lánctalpasokat a szabadság szép madarát eltaposni.

Iskolánk, a híres nevezetes tízes számú iskola ott állt az Ung folyó bal partján, ahol északról nyugatnak kanyarodik, egy kőhajításnyira a fából épült vasúti hídtól. (Ma már nem vasúti, és kőből van). És az ablakokból láttuk, hogy mennek és mennek a hídon lassítva a szerelvények. Rajtuk ponyvával letakart tankok és ágyuk, melyeknek csak a csöve látszott. S egy űr mindegyik mellett Kalasnyikov karabéllyal, szuronyosan. Mi kicsik és nagyok, oda rohantunk az ablakokhoz, öklünket ráztuk, kiabáltunk, piros rongyot égettünk, cserepet dobáltunk. Míg egyszer csak oda nem lépett, á, dehogya lépett, rohant szegény Lessó Gyuri bácsi, Jurij Jurijevice, az iskola rettegett és félelmetes igazgatója, de most valahogy halálsápadt arccal, félelemtől remegő ajkakkal, és könnyöggött, sírt, könnyek potyogtak a szeméből: „Fiúk, fiúk, ugye nem akarjátok, hogy elvigyenek?” Elég volt egyszer mondania. Tudtuk, mit jelent az, hogy elvigyenek. Majdnem mindegyikünknek elvitték nagyapját, apját, valamelyik rokonát egyszer. Ezt nem akartuk. Szerettük Lessó Gyuri bácsit, nemcsak féltünk tőle, mert mindig igazságos volt, és ő is szeretett bennünket.

Aztán... nincs tovább. Nekünk ott Ungváron a magyar tizenéves iskolás gyerekeknek, fiúknak, lányoknak, mindössze ennyi volt az egész ellenállás. Tudtuk, hogy a magyar szabadságharc elveszett. Már a legelején tudtuk. Nemcsak Nagy Imre kétségbeesett „segítetek, segítetek, segítetek”-jei után. Nem lehettek illúzióink. Hisz ott éltünk azok között, akik ezt a forradalmat eltiporták, vérbe fojtották, és tudtuk, hogy milyen erősek és gonoszak. Nagyon erősek és nagyon, de nagyon gonoszak voltak. S tehetetlenségünk csak a szikrázó dacot és gyűlöletünket növelte, s fokozta mindaz ellen, amit a kommunizmus kénköves bűzös levegője vett körül. És mindazok ellen, akik ezt a rendszert hirdették, képviselték. És netalántán ma is emlegetik, mint egy boldogabb korszakot Magyarország történetében, illetve hallgatnak borzalmairól, vagy netalántán eltusolni igyekeznek azokat.

'56 levegőjét, a szabadság illatát, mint az első szerelemét, időnként, sajnos csak időnként, ma is érzem. Ő volt ifjúságom legszebb madara.